

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ ВІДНОСИН У СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Чехович Тетяна Валеріївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права

Київського національного університету імені Тарса Шевченка

Постановка проблеми. Пріоритетне місце у системі права будь-якої країни світу займає конституційне право. Своєрідність конституційного права полягає насамперед у тому, що воно відіграє основоположну та провідну роль щодо інших галузей національного права. Це, у свою чергу, визначається відповідним значенням та характером тих суспільних відносин, на регулювання яких спрямоване конституційне право як динамічна система. Насамперед – це відносини, які є основою конституційного ладу, взаємовідносин особи, суспільства і держави, народовладдя, організації та функціонування публічної влади, правового захисту конституції тощо.

Розвиток національної демократичної та правової державності ставить перед наукою конституційного права складні виклики й завдання, від ефективності та своєчасності розв'язання яких залежить майбутнє української державності. Зміст цих завдань полягає, насамперед, у належному та своєчасному теоретико-методологічному забезпеченні конституційних правотворчих і правозастосовних процесів.

Ступінь наукової розробки проблематики. Державотворчі процеси нашої країни науково супроводжуються вченими-конституціоналістами, зокрема: формуються різноманітні концепції, теорії, погляди, підходи, виробляється категоріальний апарат конституційного права, даються аналітичні прогнози, рекомендації щодо законодавчого забезпечення, розробляються проекти законів у цій сфері тощо. У зв'язку з чим необхідно зазначити, що останнім часом у науці конституційного права України має місце тенденція до досить сильного розмаїття думок щодо конституційних відносин. У такому аспекті актуальним є дослідження правової природи категорії «конституційні

відносини». Незважаючи на те, що вітчизняними науковцями-правниками В. Ф. Погорілкою, О. В. Совгирею, Ю. М. Тодикою, Л. В. Федоренком, О. Ф. Фрицьким та іншими ця проблематика вивчалася, водночас існує потреба систематизувати їх наукові погляди і на цій основі виробити авторське бачення сутності категорії «конституційні відносини» та визначити їх вплив на розвиток демократичної та правової державності нашої країни. Це й є *метою* нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У юридичній науці висловлено достатню кількість думок щодо розуміння правовідносин, зокрема, поширеним є підхід, згідно якого правовідносини являють собою суспільні відносини, врегульовані правом: «... правові відносини - суспільні відносини, які регулюються правом» [18, с. 44]; «... соціальні відносини, врегульовані правом» [15, с. 353]; «... суспільні відносини, врегульовані нормами права» [8, с. 262] й ін.

Розмаїття думок має місце в юридичній літературі й щодо розуміння конституційно-правових відносин як різновиду правових відносин. За своєю природою конституційні відносини аналогічні іншим правовим відносинам. Тому усе, що сказано в загальній теорії права про природу правових відносин, відноситься і до конституційних відносин.

Багато авторів вважають, що правове відношення – це результат впливу права на реально існуючі суспільні відносини. Така думка найбільш категорично виражена в роботах С. Ф. Кечек'яна, М. Д. Шаргородського і О. С. Іоффе [5, с. 5; 2, с. 178 - 182]. З подібною думкою навряд чи можна погодитися.

По-перше, далеко не всі правові відносини виникають в результаті «впливу» норм права на вже існуючі фактичні відносини. Іноді нормою права передбачаються нові суспільні відносини. По-друге, не всі суспільні відносини під впливом норм права здобувають характер правовідносин. Так, усі заборонні норми в праві впливають на суспільні відносини. Але для людей, які неухильно дотримуються заборони, норми не породжують правовідносин. Як справедливо відзначив В. С. Основін: «Правовідносини далеко не завжди є тим результатом, на який розраховує законодавець, приймаючи правову норму. У більшості випадків вони служать лише засобом для досягнення визначеної мети. За таким тлумаченням зі сфери правового регулювання випадають багато форм правового впливу на волю людей: правові заборони, правовий статус, правова компетенція» [11, с. 6 - 7].

Основою виникнення конституційних відносин є безпосередня практична діяльність суб'єктів конституційного права. Унаслідок цього встановлюються юридичні зв'язки між відповідними суб'єктами, у яких один суб'єкт має визначені права, а другий – кореспондуючи їм обов'язки чи обоє пов'язані взаємними правами й обов'язками.

У сучасному конституційному праві можна відзначити єдність думок із приводу визначення поняття «конституційно-правові відносини».

В. Ф. Погорілко та В. Л. Федоренко притримувалися позиції, що конституційно-правові відносини - це нормативно визначені суспільно-політичні відносини, що виникають, змінюються або припиняються внаслідок діяльності чи поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, або ж незалежно від їх волі, як результат певного стану чи статусу і породжують конституційні права й обов'язки учасників цих відносин [12, с. 75; 13, с. 459].

На думку В. В. Кравченка, конституційно-правові відносини - це суспільні відносини, врегульовані конституційно-правовими нормами, тобто відносини, суб'єкти яких наділяються взаємними правами й обов'язками згідно з приписами конституційно-правових норм. За змістом це найважливіші для забезпечення життєдіяльності суспільства відносини, спрямовані на здійснення народовладдя, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, які після врегулювання їх нормами конституційного права набувають характеру конституційно-правових [6, с. 20].

О. В. Совгиря та Н. Г. Шукліна вважають, що конституційно-правові відносини - це врегульовані нормами конституційного права суспільні відносини. При цьому вони уточнюють, що особливості конституційно-правових відносин зумовлені особливостями предмета конституційного права і полягають у наявності двох груп цих відносин. Зокрема, науковці зауважують: «Першу групу утворюють суспільні відносини загального характеру, що регулюються головним чином нормами Конституції України та Конституції Автономної Республіки Крим. Ці відносини виражають демократичний лад Української держави, його конституційні основи, визначають основні риси механізму влади народу, що здійснюються безпосередньо та через органи державної влади і місцевого самоврядування, опосередковують основні зв'язки особи із суспільством та державою, а також зв'язки, що виникають з установами територіального устрою України, визначають систему державних органів та основні зв'язки між ними як елементами єдиного цілісного механізму. Другу групу утворюють конкретні конституційно-правові

відносини, для яких характерною ознакою є наявність конкретних сторін цих відносин, а також те, що вони складаються у сферах, які утворюють основні елементи держави, - населення, територія та влада. Для обох груп конституційних правовідносин характерне те, що вони: 1) мають політичний характер (хоча слід мати на увазі, що не всі політичні відносини є конституційно-правовими, а також, що не всі конституційно-правові відносини мають політичний характер - наприклад, відносини з приводу громадянства, з приводу утворення та участі в діяльності громадських організацій тощо); 2) ці відносини є базовими в системі правовідносин у цілому» [14, с. 33-34].

На нашу думку, найбільш об'єктивною є позиція Ю. М. Тодики, який відзначав, що конституційно-правові відносини – це суспільні відносини, урегульовані нормами конституційного права України, змістом яких є юридичний зв'язок між його суб'єктами у формі прав, обов'язків, передбачених відповідною правовою нормою конституційного права. Учасники конституційно-правових відносин наділені взаємними юридичними правами й обов'язками; ці правовідносини мають свідомо-вольовий характер, оскільки, з одного боку, виникають на основі конституційних норм і є продуктом свідомо-вольової діяльності людей (правотворчих органів і, насамперед, Верховної Ради України), а з іншого – суб'єкти конституційно-правових відносин реалізують передбачені нормами конституційного права відповідні права й обов'язки також через вольові, свідомі дії. Названі відносини гарантуються українською державою і захищаються в необхідних випадках можливістю застосування примусу [16, с. 26].

Вчені-правознавці в питанні про характер конституційних правовідносин в основному дотримуються єдиної думки: конституційні правовідносини визначаються специфікою відповідних конституційних норм. Однак В. О. Лучін відзначає, що на формування цих правовідносин впливають не тільки конституційні норми. Не меншою мірою залежать вони від опосередкованих ними фактичних відносин [10, с. 25].

Найбільш прийнятною в рамках нашого дослідження є позиція Н. М. Колосової з приводу особливостей конституційних відносин. Автор виділяє такі особливості конституційних відносин: комплексний характер, у зв'язку з чим конституційна відповідальність може носити риси відповідальності влади в цілому перед громадянами, відповідальності конкретних органів і посадових осіб, відповідальності фізичних і юридичних осіб, а це означає, що необхідне розмежування конституційної відповідальності і політичної, цивільно-правової

й адміністративної відповідальності. По-друге, конституційні відносини мають латентний характер: щоб виявити конституційний делікт, необхідний комплексний аналіз конституційних норм. По-третє, вони виникають у сфері здійснення влади народом. Це також і різновид політико-правових відносин, їм притаманне особливе коло суб'єктів, що реалізують свої права й обов'язки безпосередньо через норми Конституції України та інші джерела конституційного права [1, с. 114].

Виходячи з таких підходів розуміння конституційних правових відносин та їх рис, спробуємо самотійно виокремити їх властивості та визначити вплив на розвиток демократичної та правової державності нашої країни.

Так, конституційні відносини - це особливий різновид суспільних відносин. Це ті суспільні відносини, які являють собою предмет конституційного права як галузі права. З цього приводу ведуться гострі дискусії в науці конституційного права. Узагальнюючи існуючі підходи, можемо сказати, що предметом конституційного права є суспільні відносини, що складаються в процесі втілення в життя основних ознак держави і суспільства, вони виступають складовими елементами, виникають та функціонують у сфері державного устрою, виступаючи системоутворюючими, забезпечуючими цілісність держави і суспільства, їх єдність як організованої і функціонуючої структури. Конституційні відносини, зокрема:

- охоплюють собою, суспільні відносини, що визначають основи конституційного ладу України і виражають якісну характеристику Української держави: суверенітет, форму правління, форму державного устрою, основи народовладдя, політичної та економічної систем тощо;

- визначають основи правового статусу людини і громадянина, виражають головні принципи, що характеризують положення особи в державі і суспільстві, а також основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина;

- визначають організацію та функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Вони стосуються визначення видів та статусу органів державної влади і місцевого самоврядування, порядок їх утворення, формування, компетенції, принципів і форм діяльності, відповідальності тощо. При цьому ці відносини є визначальними для забезпечення управління державою і суспільством, сприяють чіткій узгодженості всього механізму держави, організаційних структур, що беруть участь у реалізації владних функцій;

- визначають територіальний устрій Української держави.

Виокремлені вище суспільні відносини, які складають предмет конституційного права, стаючи конституційними, не втрачають свою природу і характер, своєї якості та особливостей, а лише набувають нової форми - форми конституційних відносин і слугують юридичною формою взаємодії між учасниками цих відносин.

Наступною особливістю конституційних відносин є те, що вони виникають, припиняються або змінюються на основі конституційно-правових норм, у яких відображається і закріплюється державна воля і воля українського народу. Тобто всі без виключення суспільні відносини, незалежно від їх природи, сфери виникнення, способу існування тощо, набувають форму і характер конституційно-правових тільки у зв'язку з їх урегулюванням нормами конституційного права. Зокрема, Т. Р. Короткий стверджує: «Саме ці два елементи взаємообумовлюють реальне життя права як регулятора суспільних відносин. Норми права і правовідносини в спеціальній літературі розглядаються як парні категорії. При цьому зазначається, що норми права у співвідношенні з правовідносинами виступають як причина, а правовідносини - як наслідок. Наявність і функціонування системи правових відносин безпосередньо обумовлюють дієвість і результативність системи права в цілому і окремих її галузей» [8, с. 308]. Цей підхід ґрунтується на позиції С. Ф. Кочекьяна, який зазначав, що правовідносини - це результат дії норм права, заради якого встановлені норми права, той результат без якого норми права позбавлені сенсу [5, с. 31].

Зазначимо, що в юридичній літературі склався дві концепції взаємозв'язку норм права і правовідносин: згідно першої має місце така послідовність - норми права - фактичні відносини – правовідносини; згідно другої, правовідносини є не результатом, а засобом регулювання суспільних відносин і послідовність при цьому наступна: норма права - правовідносини - суспільні відносини. Н. І. Матузова та А. В. Малько зазначають: «Думається, що ближче до істини перша точка зору, яка точніше відображає реальність. Проте в обох випадках ясно одне: неможна зрозуміти сутність правовідносин поза зв'язком з правовою нормою і навпаки» [15, с. 481].

Виходячи з наведеного вище, можна резюмувати, що конституційні відносини, які ґрунтуються на приписах Основного Закону та інших нормативних актів, демонструють реальну силу Конституції та інших правових актів галузі конституційного права, їх життєву спроможність та ефективність. Натомість, якщо б конституційно-правові норми реалізувалися поза

конституційними відносинами, то це б виводило їх за рамки юридичних зв'язків, що є неможливе.

Ще однією особливістю конституційних відносин є те, що вони являють собою такий вид суспільних відносин, який складається в результаті дій їх учасників. При цьому конституційно-правовим відносинам властиві не тільки так звані загальні суб'єкти права, а й особливі учасники, які не можуть бути суб'єктами інших видів правовідносин, наприклад, український народ, адміністративно-територіальні одиниці тощо. Учасники (суб'єкти) конституційно-правових відносин пов'язані між собою визначеними конституцією та іншими нормативними актами їх суб'єктивними правами і покладеними на них юридичними обов'язками (повноваженнями), які разом із сукупністю реальних дій, спрямованих на їх використання і здійснення, складають зміст конституційно-правових відносин.

Також конституційні відносини мають вольовий характер. З цього приводу М. О. Баймуратов и О. В. Батанов зауважують: «Виступаючи вольовими взаємозв'язками між індивідуумами і організаціями, тобто суспільними за змістом, правові відносини, зберігаючи свій специфічний для кожного різновиду відносин зміст (політичні, соціальні, економічні, екологічні, культурні) у вигляді взаємопов'язаних дій людей і організацій, отримують завдяки праву нову якість у формі юридичних прав і обов'язків сторін. Таким чином, їх невід'ємною характеристикою є індивідуально-вольовий характер» [8, с. 312-313].

Вольовий характер конституційних відносин визначається тим, що вони виникають і реалізуються на основі волевиявлення хоча б одного з учасників відносин, обов'язково проходячи крізь їх свідомість і виражаючи їх волю. Для виникнення окремих конституційних відносин необхідне волевиявлення всіх учасників. Існують також конституційні відносини, для виникнення яких достатньо волевиявлення однієї сторони.

Необхідно зазначити, що не завжди конституційні відносини є результатом цілеспрямованої діяльності суб'єктів цих відносин. У певних випадках причиною або наслідком виникнення, зміни або припинення конституційно-правових відносин, що об'єктивізуються в юридичному факті, є об'єктивні явища, що не залежать від волі суб'єктів, але їх настання передбачає певні юридичні стани учасників конституційно-правових відносин. Ці нормативно передбачені об'єктивні явища - стихійні лиха, аварії й катастрофи, епідемії, епізоотії, що створюють загрозу життю і здоров'ю населення, масові

порушення правопорядку тощо - виникають і припиняються незалежно від волі суб'єктів [13, с. 458]. Однак у цьому випадку вольовий характер конституційних відносин проявляється в тому, що вони відображають зміст правового припису (конституції чи інших конституційно-правових актів), реалізацію якого вони забезпечують.

Ще один аспект дослідження, на який необхідно звернути увагу, це те, що конституційні відносини являють собою численні та різноманітні зв'язки їх учасників, взаємна поведінка яких індивідуалізована і чітко визначена. Суб'єкти конституційних відносин (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи тощо), як правило, заздалегідь відомі, а їх дії скоординовані ще до початку цих відносин (відповідно до ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України).

Індивідуалізація учасників конституційних відносин відбувається подвійно: 1) поіменно, з повними реквізитами (здебільшого для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб); 2) за визначенням ролей - у такому випадку поіменне (реквізитне) визначення суб'єктів не має значення, вказуються тільки їх повноваження чи суб'єктивні права і юридичні обов'язки.

Щодо реалізації конституційних відносин, то вона гарантується можливістю державного примусу. При цьому необхідно зазначити, що вимоги конституційно-правових норм і зміст конституційних відносин, що відповідно виникають на їх основі, спираються на добровільну і свідому поведінку їх учасників. Проте державний примус виступає в якості гарантування порушення, недотримання приписів конституційно-правових норм. Це загальні кваліфікуючі ознаки конституційних відносин та інших правових відносин.

Конституційні відносини здебільшого носять політико-правовий характер, оскільки пов'язані з правовим регулюванням політико-правових процесів у державі. Вони впливають із політико-правових зв'язків, пов'язаних із реалізацією органами державної влади внутрішньої і зовнішньої політики країни, з поділом державної влади і взаємодією органів законодавчої, виконавчої, судової, контрольно-наглядової влади, функціонуванням політичних партій і громадських організацій, виборами депутатів парламенту,

органів місцевого самоврядування і тощо. Проте, вважаємо, що слушною є позиція О. Ф. Фрицького, який вважає, що не всі політичні відносини є конституційно-правовими, а також, що не всі конституційно-правові відносини мають політичний характер (наприклад, відносини з приводу громадянства, з приводу утворення та участі в діяльності громадських організацій тощо) [17, с. 34].

Конституційним відносинам належить провідне місце в системі правовідносин, оскільки вони носять установчий характер для правовідносин, що регламентуються іншими галузями права. Як зазначав Г. С. Гурвіч, конституційно-правові відносини обов'язково мають місце у будь-яких інших правовідносинах [12, с. 110]. В. О. Лучин зазначає, що конституційні правовідносини носять статутний характер, виражаючи загальний правовий стан суб'єктів, їх взаємоположення, відповідальність одного перед іншим і державою. Вони опосередковують найбільш важливі, істотні, стабільні відносини, що формують засади суспільства (відносини власності, влади, державного устрою та ін.); виникають безпосередньо на основі Конституції і діють в максимально широких часових і просторових координатах, що співпадають із діями самої Конституції. Саме в цих правовідносинах слід шукати витoki не тільки конкретних конституційних, а й галузевих правовідносин [10, с. 115-116]. Є. І. Козлова та О. Є. Кутафін поділяють цю думку і стверджують, що конституційно-правові відносини в якості базових, системоутворюючих складають фундамент складної системи соціальних зв'язків, що підлягають правовому впливу. Конституційно-правові відносини оформляють цілісність суспільства, його єдність як організованої і функціонуючої структури, що заснована на загальних засадах політичного, економічного і соціального устрою [9, с. 7]. Вони відіграють ведучу, визначаючу роль щодо всіх інших правовідносин. Їх зміст знаходить розвиток і конкретизацію у відносинах, що регулюються іншими галузями права [9, с. 311]. На думку М. О. Баймуратова и О. В. Батанова «...норми конституційного права і виникаючі на їх основі конституційно-правові відносини – центральні, інтегруючі компоненти правової системи, що утворюють її каркас... Конституційно-правовим відносинам належить провідне місце в системі правовідносин, оскільки вони визначають зміст інших правовідносин» [8, с. 309, 313].

Унаслідок такої правової природи конституційних відносин значна частина науковців-конституціоналістів (Ю. М. Тодика, В. Ф. Колісник, В. В.

Кравченко, О. Ф. Фрицький, В. Ф. Мелешенко, О. В. Совгиря, Н. Г. Шукліна, Є. І. Козлова, О. Є. Кутафін та ін.) говорять, що для них характерний особливий спосіб реалізації прав і обов'язків учасників відносин: в одних випадках такі права і обов'язки реалізуються безпосередньо в цьому відношенні, в інших – через норми інших галузей права, які конкретизують ці права й обов'язки.

Також конституційним відносинам притаманний імперативно-диспозитивний характер взаємодії суб'єктів. З одного боку, конституційне право врегульовує значне коло відносин, у яких зв'язки між учасниками ґрунтуються на рівності сторін, тобто застосовується диспозитивний метод регулювання взаємодії суб'єктів. З іншого боку, є цілий ряд відносин, які значною мірою пов'язані з реалізацією владними структурами своїх повноважень, і яким притаманний імперативний характер.

Отже, як бачимо у науці конституційного права здебільшого використовується термін «конституційно-правові відносини». Остаточне виділення конституційних правовідносин як конституційної форми політико-соціально-економічних відносин збіглося з послідовною реалізацією ідеї верховенства Конституції, формуванням правової державності й затвердженням конституційної законності. Правда й зараз деякі дослідники намагаються ігнорувати факт існування конституційних (загальних правових) відносин. За походженням конституційні відносини відображають стан конституції, тому що кожний основний закон намагається своєрідно регулювати суспільні відносини. Характер регулювання залежить від типу конституції. Демократична конституція «будує» демократичну систему конституційних відносин. Ліберальні цінності стають правовими ідеями й цінностями. Конституційні відносини характеризують потенціал конституції, тому що вони відображають ідеали Основного закону й пов'язані з діяльністю органів конституційного судочинства. У предметному плані конституційні відносини виражають права й свободи людини й громадянина, основи конституційного ладу й принципи правової організації суспільства. Конституційні відносини пов'язані з конкретними юридичними фактами, і в цьому змісті вони є класичними правовідносинами.

Разом із тим, законодавець має на увазі їхнє значення у розвитку правового регулювання в цілому. На конституційні відносини орієнтується орган застосування права. Інші зв'язки між суб'єктами публічного права можуть виникати поза конституційними відносинами. Дійсно, таке припустимо. Але їхнє виникнення, так чи інакше, опосередковано конституційними

відносинами, зокрема правовідносинами загального характеру. Зв'язки які виникають діють у рамках правовідносин. Норми, ідеї, принципи й цінності конституції в сукупності й окремо не тільки безпосередньо, але й через інтереси й потреби суб'єктів, особливості об'єктів, права й обов'язки учасників правовідносин структурно виражаються конституційними відносинами. За допомогою конституційних відносин легше захищати й охороняти публічні інтереси. Конституційні відносини - гарантії ролі держави. За своєю природою конституційні відносини пов'язані із самодостатністю конституції. Вони певні, постійні й тому контрольовані. Тобто конституційні відносини мають свій зміст й відрізняються від конституціоналізму, конституційних цінностей і судового конституціоналізму, що є ідеями загального характеру, не завжди пов'язаними із текстом конституції.

Висновки. Таким чином, конституційні відносини – це суспільні відносини, здебільше політичного характеру, врегульовані нормами конституційного права, змістом яких є, згідно з приписами конституційно-правових норм, юридичний зв'язок між суб'єктами у формі взаємних прав і обов'язків, які виникають в особливій сфері відносин, що складають предмет конституційного права, мають вольовий, установчий та імперативно-диспозитивний характер і особливий суб'єктний склад (деякі суб'єкти конституційних відносин не можуть бути учасниками інших видів правовідносин) й гарантується державою та охороняються в необхідних випадках можливістю застосування державного примусу.

Вплив конституційних відносин на демократичну та правову державність України обумовлений тим, що вони, з одного боку, визначають підвалини держави, цінності й ідеали суспільства, соціальну обумовленість і самостійність права, а з іншого боку - впливають на поточне законодавство й стан галузевих правовідносин. В остаточному підсумку, так забезпечується ідентичність правової системи національно-культурним традиціям народу й ідеалам права, які прийняті суспільством. Поки ж чинне законодавство України, у тому числі й конституційне, розвивається з урахуванням різних позицій, що зіставляються з вимогами різних епох та країн. Це й зрозуміло, тому що у нас, по суті, перехідна економіка, політична система ще в стані становлення (наразі взагалі спостерігається її криза). На нашу думку, успішне вирішення проблем щодо впливу конституційних відносин на демократичну та правову державність України полягає у цілісному, єдиному визнанні суб'єктами конституційних

відносин Конституції України «каркасом» всієї вітчизняної правової державності.

Використані джерела:

1. Актуальные проблемы конституционно-правовой ответственности: обзор научной конференции // Государство и право. – 2002. – № 2. – С. 114.
2. Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. – М., 1961. – С. 178-182.
3. Коркунов Н.М. Объективная и субъективная стороны права / Н.М. Коркунов // Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Хрестоматия : [учебное пособие] / В.Н. Хропанюк. - М. : Изд-во «ИНТЕРСТИЛЬ», 1998. - 944 с.
4. Коток В.Ф. Конституционно-правовые отношения в социалистических странах / В.Ф. Коток // Правоведение. - 1962. - № 1. - С. 41-52.
5. Кочекьян С.Ф. Правоотношение в социалистическом обществе / С.Ф. Кечекьян. - М., 1958. - 181 с.
6. Кравченко В.В. Конституційне право України : [навч. посібник] / В.В. Кравченко. - 4-те вид., виправл. та доповн. / В.В. Кравченко. - К. : Атіка, 2006. - 512 с.
7. Кравчук С.С. Государственно-правовые отношения в Советском социалистическом государстве / С.С. Кравчук // Советское государство и право. - 1956. - № 10. - С. 102.
8. Курс конституционного права Украины : [учебник] / под ред. М.А. Баймуратова и А.В. Батанова. - Х. : Одиссей, 2008- . -. Т. 1 : Общая часть : Основы теории конституционного права. - 2008. - 672 с.
9. Кутафин О.Е. Предмет конституционного права / О.Е. Кутафин. - М. : Юристъ, 2001. - 448 с.
10. Лучин В.О. Конституционные нормы и правоотношения / В.О. Лучин. - М. : Юристъ, 1997. - 365 с.
11. Основин В.С. Советские государственно-правовые отношения. – М., 1965. – С. 6-7.
12. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : [підручник] / [В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко] ; за заг. ред. В.Ф. Погорілка. - К. : Наукова думка; Прецедент, 2006. - 344 с.
13. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / [В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко] ; за заг. ред. В.Ф.

Погорілка. - К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006- . - Т. 1. - 2006. - 544 с.

14. Совгиря О.В. Конституційне право України : [навч. посібник] / О.В. Совгиря, Н.Г. Щукліна. - К. : Юрінком Інтер, 2007. - 632 с.

15. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. - М. : Юристъ, 1997. - 672 с.

16. Тодыка Ю.Н. Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина : [учебное пособие] / Ю.Н. Тодыка. - Х. : «Фолио»-«Райдер», 1998. - 292 с.

17. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : [підручник] / О.Ф. Фрицький. - К. : Юрінком Інтер, 2002. - 536 с.

18. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. - К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2002- . - Т 5. - 2002. - 672 с.

У статті проаналізовані наукові підходи учених-конституціоналістів щодо розуміння категорії конституційних відносин, виокремлено й охарактеризовано властивості конституційних відносин, розглянуто їх вплив на розвиток демократичної та правової державності нашої країни.

Ключові слова: конституція, правові відносини, конституційно-правові відносини, конституційні відносини.

В статье проанализированы научные подходы ученых-конституционалистов относительно понимания категории конституционных отношений, выделены и охарактеризованы черты конституционных отношений, рассмотрено их влияние на развитие демократической и правовой государственности нашей страны.

Ключевые слова: конституция, правовые отношения, конституционно-правовые отношения, конституционные отношения.

This article analyzes the scientific approaches scientists in understanding the constitutional and legal relations category, separates and describes general and specific properties of the constitutional and legal relations, to consider their impact on the development of a democratic and legal state in our country..

Key words: constitution, nation, legal relations, constitutional and legal relations, features of constitutional and legal relations.